

УДК 347.734(477)«18/19»

В. С. КИРИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УСТАНОВ ДОВГОСТРОКОВОГО КРЕДИТУ

Розглянуто проблеми методології історико-правового дослідження, зокрема інтегративний підхід в умовах методологічного плюралізму, а також класифікацію методів історико-правового пізнання.

Комплексне дослідження організаційно-правових засад установ довгострокового кредиту на території українських губерній у складі Російської імперії вимагає формування ґрунтовної теоретичної та методологічної бази. Історіографія, що становить теоретичне підґрунтя дослідження, є наслідком плідної дослідницької праці науковців упродовж півтора століття. У цей проміжок часу наукове пізнання не стояло на місці і дослідники, ідучи в ногу з розвитком методологічного знання, у своїх наукових працях використовували передові досягнення філософської думки.

Більшість науковців (соціологів, істориків, економістів та юристів) XIX ст. широко використовували та пропагували запозичену з природознавства причинну модель пояснення соціально-історичних, правових та економічних явищ. Саме в цей час дедалі популярнішими стають індуктивні методи дослідження Д. С. Мілля як узагальнені та уточнені канони індуктивної логіки Ф. Бекона [1]. Видатні мислителі середини XIX ст. уважали, що загальні закони людської природи можуть бути відкриті за допомогою тих самих методів, які використовує природознавство [2].

У найбільш скрутному становищі знаходилась теорія історичного пізнання, бо навіть такий видатний її представник, як Е. Мейер, опонуючи апологетам нових методологічних підходів [3], у своїй роботі «Теоретичні і методологічні питання історії» зауважував, що в історичних побудовах завжди присутній елемент суб'єктивізму. І цей елемент обумовлений не лише індивідуальністю історика. На дослідника завжди впливає світ ідей сучасної йому епохи [4].

XX століття відзначилось бурхливим розвитком філософії, гуманітарних, соціальних наук, під час якого стало формуватися нове сприйняття істини, яке умовно можна назвати

ціннісним, що ставить наріжним каменем роль ідеалів та цінностей суспільства в процесі пізнання взагалі та наукового дослідження зокрема [5]. Піддається нещадній критиці природно-наукова теорія аж до повного заперечення і твердження щодо безглуздості самого поняття істини в науковому пізнанні [6, с. 85–86].

Поступово науковці починають надавати дедалі більшого значення ціннісним підвалинам пізнання. У такому ракурсі «різниця між природними і суспільними науками ґрунтується, скоріше, на передумовах пізнання, ніж на його внутрішній логіці: соціальне знання на відміну від природнонаукового характеризується незрівнянно більшою роллю ціннісних передумов» [6, с.61]. Такий стан речей пов'язаний перш за все з низкою методологічних проблем, які не змогли вирішитися в межах класичних підходів, оскільки метафізичні конструкції та апіорні знання не могли бути вмонтовані в нову наукову свідомість.

Поступово відбувся відхід від універсальної моделі позитивістів (котра повинна бути однаковою як для природознавства, так і для соціально-історичних наук [7]), оскільки подіям миттєвого часто притаманні свої специфічні, індивідуальні та неповторні риси і їх неможливо підвести під загальні схеми та універсальні закони. Саме тому були запропоновані альтернативні моделі пояснення історичних подій, що враховували конкретні цілі, інтереси, мотиви поведінки учасників цих подій [8].

Слід також зазначити, що опонентом російської ліберальної інтелігенції XIX – початку XX ст., якій дуже імпонував принцип пріоритету духу [9], став історичний матеріалізм, якому згодом вдалося позбавити сумнівів щодо можливості пізнання суспільного розвитку майже всіх радянських дослідників. К. Маркс і Ф. Енгельс уперше репрезентували суспільство як продукт історичного розвитку, структуру,

що має динамічний розвиток, а теорія класової боротьби внесла закономірність в історичний процес. Класики марксизму надали наукове обґрунтування розвитку людства з позицій історичного матеріалізму, до них навіть провідні мислителі залишалися ідеалістами у своїх поглядах на суспільство.

Ані К. Маркс, ані Ф. Енгельс не вважали матеріалістичне розуміння історії догмою для пояснення складних суспільних явищ. «...Наше розуміння, – зазначав Ф. Енгельс, – є перш за все керівництвом до вивчення, а не важелем для конструювання на кшталт гегельянства» [10, с. 371]. На жаль, догматичне сприйняття марксизму радянськими науковцями не принесло користі суспільним наукам. Початок цьому негативному напрямку поклав І. В. Сталін, який занадто примітивно поставився до застосування діалектичного матеріалізму в історії. Домінуючим був погляд на історію як на лінійний процес, що веде до вищої форми соціальної організації – комунізму. Саме в цьому ключі виконана більшість наукових праць, присвячених дослідженню банківництва та історії його правового регулювання. Радянські дослідники намагалися не тільки відчутти «ритм історії», а й передбачити історичне майбутнє.

Із розпадом Радянського Союзу ситуація в історіографії, що характеризувалась монополічним становищем матеріалістичної теорії, відійшла в минуле [11, с. 6]. Вийшовши зі стану ідейної скутості, притаманної радянській історіографії, пострадянська наука (як у Росії, так і в Україні) несподівано опинилась в умовах нечуваної свободи думок. На певний час вона захлинулася у плюралізмі та численних теоретико-методологічних підходах. Саме розроблення методології правової науки та інтенсифікація гносеологічних досліджень стало найважливішим завданням української юридичної науки в цілому [12] та історико-правової науки зокрема [13]. Марксистська історична парадигма була дискредитована і на її місці «утворився філософський вакуум, який зараз заповнюють чим попало – від містики й окультизму до агресивного націонал-шовінізму» [14, с. 68–71]. До вітчизняної історіографії повернувся позитивізм, знаходить своїх прихильників структуралізм, почали використовуватись неоідеалістичні методології, набувають популярності історіософські студії.

Проте одного позбавлення від тиску на наукову думку недостатньо для появи вільної творчості. Мало звільнитися від «войовничого догматизму» та позбутися стандартних форм

мислення – потрібно опанувати досягнення світової науки, її методологічний інструментарій. До того ж подолання кризових явищ вимагає часу. Один зі шляхів виходу з тієї кризової ситуації, в якій опинилася пострадянська наука, запропонував академік І. Д. Ковальченко (який, окрім дослідження аграрної історії, значну увагу приділяв методологічним проблемам). На його погляд, вихід полягав у плюралістичному підході до історії, під яким він розумів синтез різних теорій історичного процесу, подолання поляризації світової історичної науки через її ідеологізацію та, як наслідок, встановлення «єдності світового історичного процесу». Академік запропонував добрати все найцінніше в різних школах і напрямах, а не відкидати одне бачення, як правило, марксистське, замість іншого, як правило, суб'єктивно-ідеалістичного [15, с. 3–5]. Центральною темою І. Д. Ковальченка, як зазначає Б. Г. Могильницький, став методологічний плюралізм як вихідний принцип історичного аналізу [16, с. 173]. Пропозиція І. Д. Ковальченка була своєрідною протидією проникненню ідеалістичних концепцій в історичну науку, хоча якщо взяти суто історико-правові дослідження, то варто погодитися з І. Б. Усенком, що ідеалізм не став панівною методологією основної маси українських істориків держави та права [17, с. 237–245]. Це пояснюється самою специфікою історико-правових досліджень, яким доводиться оперувати більш формалізованими об'єктами, втіленими в нормах матеріального та процесуального права ідеями та відповідями на соціальні потреби.

До теоретичного плюралізму в правознавстві закликає і відомий філософ права Г. Дж. Берман. На його думку, сьогодні необхідно здолати «хибність стосовно виключно політичної й аналітичної юриспруденції (“позитивізм”), або виключно філософської і моральної юриспруденції (“теорія природного права”), або виключно історичної та соціоекономічної юриспруденції (“історична школа”, “соціальна теорія права”). Нам потрібна юриспруденція, яка інтегрує всі три традиційні школи і виходить за їх межі» [18, с. 17].

Отже, методологічний плюралізм існує й існуватиме доти, доки триватиме буття науки як галузі людської діяльності. І сподіватися на вироблення «єдино правильної» методології тут не доводиться, та це тільки на шкоду самій науці, про що свідчить радянський досвід. Надаючи оцінку стану правознавства на початку ХХ ст., Б. О. Кістяківський писав: «Ні в якій

іншій науці немає стільки теорій, що суперечать одна одній, як у науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, начебто вона тільки і складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш основні питання про сутність та невід’ємні властивості права вирішуються різними представниками науки про право зовсім по-різному. Спір між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права; навіть більше, саме з приводу вихідного питання – до якої галузі явищ належить право – починається непримиренний поділ напрямків і шкіл у науці, що цікавить нас. Достатньо згадати найбільш суттєві відповіді на це останнє питання, щоб відразу отримати яскраве уявлення про те, у якому невизначеному стані перебуває ця сфера наукового знання» [19, с. 371]. Оцінка видатного українського правознавця сьогодні ще більш актуальна, ніж століття тому.

Наведений історичний огляд репрезентує ті теоретичні підходи, які існували та існують в історичній, історико-правовій та юридичній науках і в межах яких досліджувались проблеми банківництва як фінансового інституту реформування аграрних відносин. Сьогодні ми маємо можливість спостерігати та брати участь у позитивному процесі появи нових методологій, проте існує й реальна загроза вдатися до еkleктизму, розчинитися у численних методах пізнання, відійти від відтворення об’єктивного історичного процесу та зануритися в авторські концептуальні побудови, які не завжди відповідають вимогам істинного знання.

Отже, обираючи методологічну основу історико-правового дослідження, ми виходили з того, що методологія є структурним утворенням та обіймає в собі окремі складові рівні. Відомі різні класифікації методів, що обумовлено відсутністю серед науковців єдності в цьому питанні, а відтак викликає певні труднощі при їх застосуванні. Саме тому ми вважаємо за доцільне зробити певні застереження.

У науковій літературі можна зустріти кілька рівневих підходів до класифікації методів наукового пізнання. Так, існує трирівневий поділ [20, с. 13–17], а існує й дворівнева система, що передбачає лише емпіричний та теоретичний рівні [21]. І якщо остання класифікація не викликає заперечень і приваблює своєю простотою, то трирівнева система використовує, на наш погляд, некоректні терміни, які за своєю етимологією поділяють методи на більш важливі і менш важливі, що не відповідає дійсності.

Як спадок від радянського минулого, так би

мовити традиційно, існує класифікація методів пізнання за широтою їх застосування. Виокремлюють всеохоплюючий (всеобщий) діалектико-матеріалістичний метод, загальні, спеціальні і конкретні (частные) методи [22, с. 25–28]. При цьому діалектичний метод позиціонується як універсальний метод пізнання. Проте не всі науковці поділяють цю виключність і відносять його до загальних методів [23], а дехто взагалі вважає діалектику філософським методом, що містить загальні принципи пізнання [24, с. 17].

Загальні методи, на думку adeptів наведеної класифікації, використовуються у всіх науках або в багатьох із них та за своєю сутністю є методами формальної логіки. Спеціальні ж методи – це ті, що розробляються окремими науками та використовуються іншими науками, враховуючи й правознавство. Нарешті так звані конкретні методи – це ті, що були напрацьовані безпосередньо юридичною наукою. Проте є й такі вчені, які вважають, що, навпаки, конкретні методи притаманні групі наук, а спеціальні – лише одній [25, с. 32].

П. М. Рабінович пропонує дещо іншу, досить поширену класифікацію [26], а саме: філософсько-світоглядні підходи [27]; загальнонаукові методи, тобто такі, що використовуються в усіх або в більшості наук [28]; групові методи, які застосовуються лише в певній групі наук [29]; спеціальні методи [30], тобто такі, котрі прийняті для дослідження предмета лише однієї науки [31, с. 167].

У свою чергу, О. Ф. Скакун класифікує методи наукового пізнання на філософські, загальнонаукові і спеціально-правові. У цьому розподілі нам особливо імпонує відмова від імперативного підходу та зауваження автора щодо умовності такого поділу, оскільки з розвитком пізнання кожний науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу [32, с. 31].

Отже, характеризуючи методологічну базу дослідження, ми також зупинилися на класифікації, яка виокремлює філософський, загальнонауковий та спеціально-науковий рівні або типи.

Довелося відмовитися від моністичного підходу хоча б тому, що на рівні спеціальнонаукових методів є можливість скористатися методологічним арсеналом як загальної історії, так і юридичної науки, бо від початку історико-правове пізнання відрізняється інтегративністю і в його межах тісно взаємодіють історико-правові наукові дисципліни. Поняття методологічного плюралізму в пізнанні держави і права одним із перших сформував І. О. Льїн, який наполягав на відсутності універсального способу

дослідження права, що дозволив би усунути та замінити інші методи і зробити їх непотрібними [33]. Досліджуючи питання правового регулювання поземельного кредиту за допомогою різних методів одночасно, ми маємо можливість порівнювати отримані результати, розглянути предмет дослідження з різних точок зору, виявити існуючі закономірності та уникнути однобічності отриманих висновків. Земельна власність та проблеми її реформування, правовідносини щодо довгострокового кредитування – явища занадто складні, і для того щоб отримати про них достатньо повне та комплексне уявлення, потрібно дослідити їх з різних боків та в різних аспектах. Саме з цією метою ми звернулись до застосування методологічного плюралізму як важливої передумови отримання достовірного знання.

Задекларувавши плюралістичний підхід у методології, слід відразу приділити увагу принципу єдності предмета й методу дослідження, відповідно до якого кожне явище чи то предмет вимагає власних методів пізнання, притаманних лише для нього. Першим бачення єдності сформулював Г.-В.-Ф. Гегель. Проте сьогодні, з розвитком міждисциплінарного синтезу, серед науковців існують різні розуміння сутності цього принципу. Так, прибічник його обмеженого тлумачення В. М. Сирих стверджує, що відмова від використання поняття «метод загальної теорії права» і його заміна поняттям «методи пізнання права» є неправомірним і тягне за собою спрощене розуміння складного зв'язку й залежності методів у процесі пізнання. Подібний погляд на метод загальної теорії права означає, що він не становить єдиного, органічно цілісного утворення, а має сумативний характер, являє собою механічне поєднання не пов'язаних між собою прийомів, способів пізнання права [34, с. 363]. Близько до цього сприймає даний принцип і Р. Лукич [35, с. 36].

Погоджується з таким трактуванням і М. М. Тарасов, проте, розуміючи, що таке «імперативне» тлумачення позбавляє дослідника права використовувати філософські та загальнонаукові методи, пропонує свій вихід із скрутного становища: на його думку, достатньо відмовитись від традиційного отожднення методу правознавства з конкретними дослідницькими засобами й операціями та уявленням методу юридичної науки як певної системи, але не конкретних дослідницьких засобів, а їх типів (філософські, метанауков, правознавчі) [36, с. 224].

Отже, на наш погляд, зазначений принцип зовсім не виключає плюралізму і скоріше застерігає від еkleктизму в методології, бо існують такі методи, які широко використовуються в одній науці, проте неприйнятні в іншій та навпаки. Принцип єдності предмета й методу притаманний усім трьом рівням методологічної бази, однак на спеціально-науковому рівні він має найбільший прояв.

Академік В. С. Нерсисянц у контексті розроблення ним лібертарно-юридичної концепції філософії права зазначає, що «у будь-якій послідовній філософсько-правовій теорії її предмет (певне знання про об'єкт) методологічно обміркований, а метод (спосіб, форма пізнання, розуміння, пояснення об'єкта) – предметно виражений. Саме тому така теорія має методологічне значення, виконує функцію методу пізнання і відіграє цю роль або безпосередньо, або опосередковано (як складовий момент наступної філософсько-правової теорії) [37].

Однак не заперечує академік і того, що в юридичній науці успішно застосовуються такі філософські та загальнонаукові методи, як метод і прийоми логіки, системного і структурно-функціонального аналізу, моделювання, експериментування тощо. Ефективність використання в юриспруденції цих та інших методів, способів, прийомів і засобів дослідження залежить від належної конкретизації (юридизації) їх теоретико-пізнавального потенціалу і можливостей під специфічним кутом зору цілей і завдань юридичного пізнання, розуміння і вимог юридичного методу [38, с. 23]. Такий методологічний підхід поділяє О. Ф. Скакун, котра зазначає, що перед тим, як метод іншої науки набуває статусу дослідницького підходу в юриспруденції, він потребує адаптації та творчого переосмислення. Проте науковець зауважує, що такий метод не може конкурувати з предметною змістовністю спеціальних юридичних методів [32, с. 29].

Саме поєднання принципів плюралізму та єдності предмета й методу дозволяє забезпечити інтегративний підхід до формування методологічної бази дослідження. Бо методи, які становлять методологічну базу дослідження, повинні бути юридизовані, а точніше інтегрованими, і засобом такої інтеграції чи то єдності є саме предмет дослідження.

Як бачимо із наведеного, неможливо лише одним методом охопити предмет історико-правового дослідження у всій його повноті; лише інтегративна сукупність методів, за допомогою якої утворюється методологічна основа, дозволяє вирішити поставлені завдання.

Список використаної літератури

1. Див.: Милль Д. С. Система логики силлогистической и индуктивной: Излож. принципов доказательства в связи с методами науч. исслед. / Д. С. Милль ; [пер. с англ.; под ред. В. Н. Ивановского]. – М. : Изд. магазина «Кн. Дело», 1900. – 781 с.
2. У своїй статті видатний представник логічного позитивізму Карл Густав Гемпель доводив, що загальні закони мають аналогічні функції в історії та природничих науках. «Історичні пояснення також ставлять собі за мету показати, що розглядувані в ній події не є “справою випадку”, а були очікуваними з точки зору попередніх і одночасних умов. Ці очікування не стосуються пророцтва і божественних вказівок, а є раціональним науковим передбаченням, які ґрунтуються на припущенні загальних законів» // Див.: Hempel C. G. The Function of General Laws in History / C. G. Hempel // Theories of History. – N.Y., 1959. – P. 348–349.
3. Lamprecht K. Was ist Kulturgeschichte? / Karl Lamprecht // Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. – 1896. – № 1. – S. 109–112.
4. Див.: Eduard Meyer. Zur Theorie und Methodik der Geschichte. – Geschichtspilosophische Untersuchungen / E. Meyer. – Hatle, 1902 – 304 s.; Мейер Э. Теоретические и методологические вопросы истории: филос.-ист. исслед. / Э. Мейер ; [пер. с нем. А. А. Малинина]. – 2-е изд., испр. – М. : Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1911. – 112 с.
5. Див.: Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт. – СПб. : Образование, 1911. – 92 с.; Пебер М. «Объективность» социально-научного и социально-политического познания / М. Пебер // Избр. произв. – М. : Прогресс, 1990. – 707 с.; Звиглянич В. А. Научное познание как культурно-исторический процесс / В. А. Звиглянич. – Киев : Наук. думка, 1989. – 167 с.; Коршунов А. М. Диалектика социального познания / А. М. Коршунов, В. В. Мантанов. – М. : Политиздат, 1988. – 382 с.; Филатов В. П. Научное познание и мир человека / В. П. Филатов. – М. : Политиздат, 1989. – 270 с.; Швырев В. С. Научное познание как деятельность / В. С. Швырев. – М. : Политиздат, 1984. – 195 с.
6. Див.: Коршунов А. М. Диалектика социального познания / А. М. Коршунов, В. В. Мантанов. – М. : Политиздат, 1988. – 382 с.
7. Див.: Hempel C. G. The Function of General Laws in History / C. G. Hempel // Theories of History. – N.Y. : Gardiner, 1959. – P. 344–356.
8. У свою чергу Карл Поппер узагалі заперечує існування в історії загальних законів. «В історії, – пише він, – існує більшість тривіальних законів, які ми приймаємо без доказів. Ці закони практично не становлять жодного інтересу й абсолютно не здатні внести порядок у предмет дослідження» // Див.: Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. Т. 2. : Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / К. Р. Поппер ; [пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского]. – М. : Феникс ; Междунар. фонд «Культурная инициатива», 1992. – 598 с.
9. Див.: Бердяев Н. Смысл истории. Опыт философии человеческой судьбы / Н. Бердяев. – Берлин : Обелиск, 1923. – 268 с.; Зеньковский В. В. История русской философии / В. В. Зеньковский // О России и русской философской культуре. Философы русского послеоктябрьского зарубежья. – М. : Наука, 1990. – С. 129–134.
- Варто відзначити, що були й такі представники ліберальної історико-соціологічної думки кінця XIX–перших десятиліть XX ст. (М. І. Карєєв, Р. Ю. Віппер, Л. П. Карсавін), які зробили чималий внесок у розроблення «філософії історії», намагаючись бути вищими за матеріалізм і ідеалізм, а також вищими за класові суперечності в суспільстві. Див.: Карєєв Н. Теория исторического знания / Н. Карєєв. – СПб. : Тип-я М. М. Стасюлевича, 1915. – 328 с.; Карєєв Н. Основные вопросы философии истории / Н. Карєєв. – [3-е изд.; сокр.]. – М. : Тип. А. И. Мамонтова и К, 1883. – 456 с.; Віппер Р. Кризис исторической науки / Р. Віппер. – Казань : Госиздат, 1921. – С. 1–31; Віппер Р. Очерки теории исторического познания / Р. Віппер. – М. : Тип-я Кушнерева, 1911. – 285 с.; Карсавин Л. П. Введение в историю: теория истории / Л. П. Карсавин. – Пг. : Наука и школа, 1920. – 78 с.
10. Энгельс Ф. Конраду Шмидту, 5 августа 1890 года / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. : в 50 т. Т. 37. – [2-е изд.]. – М. : Госполитиздат, 1965. – С. 369–372.
11. Смоленский Н. И. Проблемы теоретического плюрализма / Н. И. Смоленский // Новая и новейшая история. – 1998. – № 1. – С. 39–45.
12. Див.: Козюбра М. І. Проблеми методології теорії держави і права в умовах політичного та ідеологічного плюралізму / М. І. Козюбра // Проблеми правознавства. – 1992. – Вип. 53. – С. 3–7; Шемшученко Ю. С. Юридична наука на межі століть / Ю. С. Шемшученко // Правова держава. – Вип. 11. – 2000. – С. 3–7; Тацій В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави / В. Я. Тацій // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 грудня 2002 р.). – Х., 2003. – С. 3–12.
13. Див.: Усенко І. Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень / І. Б. Усенко // Правова держава. – 1999. – Вип. 10. – С. 237–244; Ярмиш О. Н. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні / О. Н. Ярмиш // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 (33), 3 (34).

14. Гуревич А. Я. Двойная ответственность историка / А. Я. Гуревич // Новая и новейшая история. – 1997. – № 5. – С. 74–84.
15. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований: Заметки и размышления о новых подходах / И. Д. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1. – С. 3–5.
16. Могильницкий Б. Г. В поисках новой парадигмы истории: последние работы И. Д. Ковальченко / Б. Г. Могильницкий // Материалы научных чтений памяти академика И. Д. Ковальченко / [отв. ред. С. П. Карпов]. – М. : Мосгорархив, 1997. – С. 165–181.
17. Усенко І. Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень / І. Б. Усенко // Правова держава. – Вип. 10. – 1999. – С. 237–244.
18. Берман Г. Дж. Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж. Берман ; [пер. с англ. – 2-е изд.]. – М. : Норма, 1998. – 624 с.
19. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. – М. : М. и С. Сабашниковы, 1916. – 704 с.
20. Розрізняють методи вищого, середнього та нижчого рівнів пізнання. За цією класифікацією методи вищого рівня відбивають загальні принципи пізнання в цілому, а їх сукупність іменують парадигмою. Методи середнього рівня мають міждисциплінарний характер і становлять групу загальнонаукових методів. Нарешті до нижчого рівня належать конкретнонаукові методи, що відповідають за отримання конкретних знань. Див.: Мухаев Р. Т. Теория государства и права : учеб. для вузов / Р. Т. Мухаев. – М. : ПРИОР, 2001. – 351 с.
21. Введение в философию : в 2 ч. Ч. 2. / [И. Т. Фролов, Э. А. Араб-Оглы, Г. С. Арефьева и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – С. 372–373; Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – [Вид. 5-е, зі змін.]. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
22. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2 т. Т. 1. Теория государства / [под ред. М. Н. Марченко]. – М. : Зерцало, 1998. – 710 с.
23. Див.: Теория государства и права / [под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько]. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.; Теория государства и права / [под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова]. – М. : Норма, 1997. – 570 с.
24. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. – 384 с.
25. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 422 с.
26. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 444 с.; Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М. : Прогресс, 1981. – 304 с.; Сырых В. М. Метод правовой науки: Основные элементы, структура / В. М. Сырых. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
27. Під методами розуміють матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, отримання істинних знань щодо них. На цьому рівні розглядаються взяті в методологічній функції філософські категорії і поняття та система світоглядно обумовлених принципів пізнання. Див. також: Керимов Д. Л. Философские основания политико-правовых исследований / Д. Л. Керимов. – М. : Мысль, 1986. – 330 с.; Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 422 с.
28. Наприклад структурний, функціональний методи, метод сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури, скажімо, аналіз, синтез тощо.
29. Наприклад тільки у суспільствознавстві, скажімо, використовується метод конкретно-соціологічного дослідження.
30. Наприклад у юриспруденції це способи уявлення (глушення) норм права, свосередні прийоми узагальнення юридичної практики, метод порівняльного правознавства, техніко-юридичний метод. Див. також: Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Т. 1 / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – С. 30–32.
31. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – [вид. 5-е, змін.]. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
32. Скаун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скаун. – Х. : Эспада, 2007. – 840 с.
33. Див.: Ильин И. А. Понятие права и силы: опыт методологического анализа / И. А. Ильин – М. : Типо-лит. тов. И. Н. Кушнеров и Ко, 1910. – 243 с.
34. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2000. – 528 с.
35. «Щодо методів пізнання, – пише автор, – загальноприйнятим і адекватним є твердження, що предмет визначає метод, і це виглядає абсолютно правильним. Проте так само правильним є і протилежне твердження, що метод визначає предмет». Див.: Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М. : Прогресс, 1981. – 304 с.
36. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки / Н. Н. Тарасов. – Екатеринбург : Изд-во Гуманит. ун-та, 2001. – 264 с.

37. Див.: Философия : учеб. для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова. – М. : Норма, 2005. – 750 с.;
Нерсесянц С. В. Курс лекций: Философия права / С. В. Нерсесянц. – М. : Эксмо, 2006. – 928 с.

38. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – М. : Изд. группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 535 с.

Надійшла до редколегії 04.11.2010

**КИРИЧЕНКО В. Е. ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИСТОРИКО-ПРАВОВОГО
ИССЛЕДОВАНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ДОЛГОСРОЧНОГО КРЕДИТА**

Рассмотрены проблемы методологии историко-правового исследования, в частности интегративный подход в условиях методологического плюрализма, а также классификация методов историко-правового познания.

**KYRYCHENKO V. PECULIARITIES OF METHODOLOGY OF HISTORY AND LAW
RESEARCH OF LONG-TERM CREDIT INSTITUTIONS**

The problems in methodology of history and law research, and specifically the integrative method in the conditions of methodological pluralism, and also the classification of methods in history and law knowledge are viewed.
